

## Ayetlerin Tefsirinde Anakronik Yorumların Tespiti

Hasan Yıldırım | <https://orcid.org/0000-0002-4052-8008> | [ebul.kasimm@gmail.com](mailto:ebul.kasimm@gmail.com)

Milli Eğitim Bakanlığı, Şehit Gökhan Uzun İmam Hatip Ortaokulu, Trabzon, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

### Öz

Tefsir ilmi, Kur'an-ı Kerim'in doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanmasını hedefleyen bir disiplindir. Bu disiplin içerisinde metnin orijinal bağlamını ihlal eden ve kronolojik hatalar içeren anakronik yorumlar, Kur'an mesajlarını hem nüzul dönemi hem de sonraki dönemler için karmaşık hale getirmekte birçok yanlış anlama ve uygulamaya yol açmaktadır. İnsanın, karşılaştığı olguları tamamen objektif bir şekilde değerlendirme imkanının olmaması, anlama ve yorumlamalarının belli oranlarda anakronizmin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Bu etkiden tamamen kurtulma imkânı olmadığı için nesnel anlama ulaşma iddiasıyla yapılan yorumlar karşısında katı antianakronik bir tavır takınmak yerine, hangi yorumun anakronik olduğu doğru bir şekilde tespit edilmeye çalışılmalıdır. Bunun için öncelikle anakronizmin ne olduğu, kullanım şekli, amacı, ayetin bağlamı, yorumun kronolojik ve metodolojik bir hata içerip içermediği vb. hususların bilinmesi gerekmektedir. Anakronizm, temelde kronolojiyi ihlal eden bir anlama ve yorumlama hatasıdır. Dolayısıyla bir yorumun anakronik olduğunun söylenebilmesi, her şeyden önce yorumlanan konuyla ilgili sabit bir kronolojinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu hakikatin gözden kaçırılması, diğer alanlarda olduğu gibi ayetler hakkında da yapılan yorumların bir kısmının anakronik olduğu gerekçesiyle reddedilmesine yol açmaktadır. Yaşanan bu ikilemi bertaraf edebilmek için anakronik yorum nedir, özellikleri nelerdir, hangi hatalar anakronik yorumlara sebep olmaktadır gibi sorulara net cevaplar verilmelidir. Bilhassa ayetlerin tefsiri açısından bakıldığında, genel bir ifadeyle; olay, olgu veya nesnelerin var olmadıkları bir dönemde var olduklarını iddia eden; kelime veya kavramlara ifade etmedikleri anlamlar yükleyen; geçmiş dönemleri şimdinin değerlerini hâkim kılarak değerlendiren ve anlamla ilgili unsurları kapsayan bağlamı tamamen ihmal eden yorumların anakronik olduğu söylenebilir. Bu makalede anakronizm tefsir ilişkisinden hareketle ayetler hakkında yapılan yorumlardan hangilerinin anakronik olduğunu ortaya koyacak temel kriterler ve bu kriterlerle ilgili ayrıntılı bilgiler ele alınmıştır. Öncelikle tefsirdeki varlığı inkâr edilemeyen yaklaşımlardan birisi olan anakronizm hakkında özet bilgiler verilmiş, farklı amaçlar ve bakış açılarına göre yapılan yorumlardan hangilerinin, hangi sebeplerden dolayı anakronik olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

### Anahtar Kelimeler

Tefsir, Anakronizm, Bağlam, Kronoloji, Şimdicilik.

### Atıf Bilgisi

Yıldırım, Hasan. "Ayetlerin Tefsirinde Anakronik Yorumların Tespiti". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 12/1 (Haziran 2025), 235-256.

<https://doi.org/10.33718/tid.1648460>

|                      |                                                                                                                                                |
|----------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Geliş Tarihi         | : 28.02.2025                                                                                                                                   |
| Kabul Tarihi         | : 21.05.2025                                                                                                                                   |
| Yayın Tarihi         | : 30.06.2025                                                                                                                                   |
| Değerlendirme        | : İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme                                                                                                         |
| Etik Beyan           | : Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. |
| Benzerlik Taraması   | : Yapıldı - intihal.net                                                                                                                        |
| Çıkar Çatışması      | : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.                                                                                                          |
| Finansman            | : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.                                                                                    |
| Telif Hakkı & Lisans | : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.           |

## The Detection of Anachronistic Interpretations in the Exegesis of Quranic Verses

Hasan Yıldırım | <https://orcid.org/0000-0002-4052-8008> | [ebul.kasimm@gmail.com](mailto:ebul.kasimm@gmail.com)  
 Ministry of National Education, Şehit Gökhan Uzun Imam Hatip Secondary School,  
 Trabzon, Türkiye  
 ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

### Abstract

The science of tafsir is a discipline that aims to understand and interpret the Qur'an correctly. Within this discipline, anachronistic interpretations, which violate the original context of the text and contain chronological errors, complicate the Qur'anic messages for both the narration and the following periods and lead to many misunderstandings and practices. It can be said that anachronistic interpretations are generally centred around two issues: the preservation of the context of the verses and the understanding of their universal messages by interpreting them in a way that the interlocutors can understand. The fact that human beings do not have the opportunity to evaluate the phenomena they encounter in a completely objective way shows that their understanding and interpretations are under the influence of anachronism to a certain extent. Since it is not possible to completely get rid of these effects, instead of adopting a strict anachronistic attitude towards the interpretations made with the claim of reaching objective understanding, it should be tried to determine which interpretation is anachronistic correctly. For this, first of all, it is necessary to know what anachronism is, its usage, its purpose, the context of the verse, whether the interpretation contains a chronological and methodological error, etc. Anachronism is basically an error of understanding and interpretation that violates chronology. Therefore, to be able to say that an interpretation is anachronistic, first of all, requires the existence of a fixed chronology related to the subject being interpreted. The overlooking of this fact leads to the rejection of some of the interpretations of the verses on the grounds that they are anachronistic, as in other fields. In order to eliminate this dilemma, clear answers should be given to questions such as what is anachronic interpretation, what are its characteristics, and which mistakes cause anachronic interpretations. Especially when viewed from the perspective of the interpretation of verses, it can be said that, in general terms, interpretations that claim that events, phenomena or objects existed at a time when they did not exist; that attribute meanings to words or concepts that they do not express; that evaluate past periods by making the values of the present dominant and that completely neglect the context that includes elements related to meaning are anachronistic. In this article, the basic criteria that will reveal which of the interpretations made about the verses are anachronistic based on the relationship between anachronism and exegesis and detailed information about these criteria are discussed. First of all, brief information about anachronism, which is one of the undeniable approaches in tafsir, is given, and it is tried to explain which of the interpretations made according to different purposes and perspectives are anachronistic and for what reasons.

## Keywords

Tafsir, Anachronism, Context, Chronology, Presentism.

## Citation

Yıldırım, Hasan. "The Detection of Anachronistic Interpretation in the Exegesis of Quranic Verses". *Trabzon Theology Journal* 12/1 (June 2025), 235-256.

<https://doi.org/10.33718/tid.1648755>

Date of Submission : 28.02.2025

Date of Acceptance : 21.05.2025

Date of Publication : 30.06.2025

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - intihal.net

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

## Giriş

Tefsir esasen bir anlama ve yorumlama faaliyetidir. Amacı ise doğru ilke ve metotlarla ayetlerdeki murad-ı ilahiyi belirlemeye çalışmaktır. Ayetlerin tefsirinde nesnel anlamdan uzaklaşılmasına yol açan ve olgular arasındaki zamansal ilişkiyi tahrif eden yaklaşımlardan birisi de anakronizmdir. Herhangi bir kavram, şahıs, olay ve olguyu gerçek bağlamı dışında göstermek,<sup>1</sup> şeklinde tarif edilebilen anakronizm; değerlendirdiği şahıs, olay ve olguların var olmadıkları bir zamanda var olduklarını iddia ettiği için kronolojik, onları kendi dönemleri itibarıyla geçersiz tanımlar ve yaklaşımlarla açıklamaya çalıştığı için de metodolojik bir anlama ve yorumlama hatasıdır. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağlantılar kurulması ve anlaşılmasında kullanılan bir yaklaşım<sup>2</sup> olan anakronizm genel itibarıyla, tarihi olguların zamanıyla ilgili bir hatayı ifade eden olgusal; herhangi bir olguyu ifade etmediği kavramlarla tanımlayan dilsel ve olguları var oldukları dönemde geçerli olmayan yaklaşımlara göre yorumlayan yaklaşımsal olmak üzere üç kısma ayrılabilir.<sup>3</sup>

Anakronizmin, tarih, edebiyat, felsefe, sanat, sinema ve tiyatro gibi birçok alanda kasıtlı ve kasıtsız kullanımları söz konusudur. Kasıtlı kullanımlarda eleştiri, propaganda veya mesaj verme gibi amaçları gerçekleştirebilmek için kişi, olay veya olgular tarihsel bağlamlarından kopartılarak bulunmadıkları bağlamlara yerleştirilmektedir. Bunun sebebi muhatapları yanıltmak değil, belirlenen amacı gerçekleştirebilmektir. Kasıtlı anakronizmler bu özellikleri sayesinde belli alanlarda hem kullanıcılarına önemli katkılar sağlamış hem de popüler kültürün vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmüşlerdir. Kasıtsız anakronizmler ise genellikle yorumcunun kişisel yetersizlikleri, dikkatsizlik, dönemler arasında farklılıklar olduğu gerçeğinin dikkate alınmaması, incelenen dönemin o dönemde geçerli olmayan yaklaşımlar ve kavramlarla anlaşılmasına çalışılması gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Anlaşıldığı üzere anakronizm, farklı kullanımları sayesinde incelediği dönem veya olguların zaman akışı ve yapılarını istediği şekilde manipüle ederek bunlardan birisine ait olan değerleri, bu değerlere sahip olmayanlara yükleyebilen bir yaklaşımdır.<sup>4</sup>

Anakronizmin kasıtlı ve kasıtsız kullanımlarına ayetlerin tefsirinde de rastlanmaktadır. Ancak hangi amaç ve gerekçeyle yapılmış olursa olsun ayetlerin anlaşılmasını dolayısıyla din algısı ve dini emirlerin uygulanmasını olumsuz yönde etkilediği için anakronik yorumların hiçbirisi kabul görmemiştir. Edebiyat, sanat, sinema ve tiyatro gibi alanlarda olumlu sonuçları olan kasıtlı kullanımlar için de aynı olumsuzluğun geçerli olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Daha çok mezhebi, işari ve bilimsel yorumlarda görülen kasıtlı anakronizmlere, bilhassa mezhebi tefsirlerde kendi ideolojisinin propagandasını yapmak, mesaj vermek, rakip olarak görülenleri eleştirmek vb. amaçlarla sıkça başvurulmuştur.

Ayetlerin anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili problemlerin genel itibarıyla bağlam, dil, bilgi ve yöntem sorunlarıyla alakalı olduğu bir gerçektir.<sup>5</sup> Buna göre anakronizmle tefsir

1 Thomas Mautner, *The Penguin Dictionary of Philosophy* (Londra: Penguin Reference, 2005), "anachronism", 19-20.

2 Seppo Knuuttila, "Memory, Anachronism and Articulation", *Trames* 12/3 (2008), 271.

3 Chris Lorenz, *De constructie van het verleden* (Meppel: Boom, 1998), 248-249; Georgi Verbeeck, "Anachronism and rewriting of history: the South Africa case", *The Journal for Transdisciplinary Research in South Africa* 2/1 (2006), 184-185.

4 Knuuttila, "Memory, Anachronism and Articulation", 269-270.

5 Celal Kırca, "Kur'an'ı Anlama Sorunları ve Yöntemleri", *Bilimname* 1 (2014), 7.

arasındaki bağın kronoloji, dilsel özellikler ve ayetlerin farklı perspektiflerle tefsir edilmesi üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ayetler hakkında farklı amaçlarla yapılan anlama ve yorumlamalardan hangilerinin anakronik olup olmadığının tespiti de son derece önem arz etmektedir. Ancak anakronizmin meşruiyet sınırlarını belirleyen genel bir çerçevesinin olmaması<sup>6</sup> bu tespitin yapılmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Nitekim somut nesnelerle ilgili olması anakronizmin tespitini kolaylaştırırken soyut kavramlar, fikirler, yöntemler, teoriler ve inanç sistemleriyle ilgili olması anakronizmin tespitinde ciddi sorunlar ortaya çıkartmaktadır.<sup>7</sup>

Anakronizmin, temelde kronolojiyi ihlal eden bir anlama ve yorumlama hatası olması, bir yorumun ister olgusal, isterse dilsel ve yaklaşımsal açıdan anakronik olduğunu söyleyebilmek için kesinlik arz eden bir kronolojinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Ayetlerin tefsiriyle ilgili bir konuda bu ölçütün bulunmaması ve nakledilen farklı rivayetler, yapılan yorumun anakronik olduğunu söylemeyi neredeyse imkansız hale getirmektedir. Ancak bu hakikatin gözden kaçırılması, ayetler hakkında yapılan birçok yorumun anakronik kategorisine dahil edilerek reddedilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenle anakronik yorum ve kriterlerinin bilinmesi, ayetlerin nesnel anlamına ulaşılmasında son derece önemli bir adımdır.

Ülkemizde tefsirde anakronizmin varlığına değinen sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır.<sup>8</sup> Ancak bu çalışmalarda anakronizmin bir anlama ve yorumlama metodolojisi olmasından ziyade tarihlendirmelerde yapılan bir hata olma yönü ön plana çıkartılmıştır. Anakronizme sadece işlenen konuyla ilgili olduğu noktalarda ismen atıfta bulunulmuş anakronizmin ne olduğu, çeşitleri, sebepleri, kullanım şekilleri ve tefsir ilmiyle ilişkisi gibi konulara yer verilmemiştir. Halbuki ayetlerin tefsirinde, nesnel anlamdan uzaklaşılmasına yol açan yaklaşımlardan birisi olan anakronizmin ve anakronik yorumu belirleyen temel kriterlerin neler olduğunun bilinmesi son derece önem arz etmektedir. Dolayısıyla anakronik yorumun temel özelliklerini açıklamayı amaçlayan bu makale, muhtemel nedenleri ve sınırlarını ortaya koymak suretiyle bir yorumun anakronik olup olmadığına dair ikilemin yorumcu ve okuyucu nezdinde ortadan kalkmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Böylece hangi yorumların, hangi gerekçelerle anakronik kabul edilebileceği daha net bir biçimde tespit edilebilir hale gelecektir.

Makalede öncelikle anakronik yorumların belirlenebilmesinde temel özellik olan kronolojik hatalar daha sonra anlamı her yönüyle kuşatan bağlam, bağlamla doğrudan ilişkili olan mütekellimin niyetinin bilinmesi, dilsel ve yaklaşımsal hatalar ayrı ayrı başlıklar halinde işlenecektir.

6 Nick Jardine, "Uses and Abuses of Anachronism in the History of the Sciences", *History of Science* 38/3 (2000), 253.

7 Carlos Spoerhase, "Presentism and Precursorship in Intellectual History", *Culture, Theory & Critique* 49/1 (2008), 62.

8 Yapılan çalışmalara, Mustafa Öztürk'ün, "Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak -Tefsirde Anakronizme Red Yazıları-" kitabı, Nihat Uzun'un "Kur'an Ayetlerini Suistimal Etmek: Tefsirde Anakronizm" başlıklı bildirisi, Bayram Ayhan'ın "Anakronizmin İfradı: Kummî'nin İlk İnen Sûrelere Dair Aşırı Yorumu" ve Hanefi Şola'nın "Tefsirde Anakronizm: Şîfî Müfessir Ebu'l-Hasen el-Kummî Örneği" adlı makaleleri örnek gösterilebilir. Anakronizm ve tefsirle ilişkisini ayrıntılı bir şekilde ele alan ilk çalışmanın Hasan Yıldırım tarafından hazırlanan "Tefsirde Anakronizm ve Sebepleri" adlı doktora tezi olduğu söylenebilir.

## 1. Kronolojik Hatalar İçeren Yorumlar

Herhangi bir olay veya olgunun nerede, ne zaman meydana geldiğinin, aralarındaki neden-sonuç ilişkisinin, dilsel, kültürel, ekonomik unsurların değişiminin vs. bilinmesini ve doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasını sağlayan parametrelerin başında kronoloji gelmektedir. Anakronizmin incelediği olay, nesne veya olgular arasındaki zamansal bağları tahrif eden bir yaklaşım olması, temelinde kronolojik hataların olduğunu göstermektedir. Kronolojik hatalar sadece yanlış tarihlendirmeyi değil, anlama, yorumlama ve temsil etme süreçlerindeki dilsel, kültürel, bilimsel, sanatsal vb. hataları da içermektedir.

İncelenen konular hakkında yeterli bilgi sahibi olunmaması, dikkatsizlik ve kişilerin subjektif değerlendirmeleri, kronolojik hatalar yapılmasının başlıca sebepleri arasında yer almaktadır. Olay veya olguların zamansal bağlarının değiştirilmesi hem kronolojilerinin ihlaline hem de yanlış anlaşılmalara dolayısıyla anakronizme neden olmaktadır. Bu olumsuzlukların en fazla görüldüğü alanlardan birisi ideolojik bakış açılarının hâkim olduğu mezhebi yorumlardır. Örneğin Şîa mezhebine mensup bir müfessir olan Kummi “*Arkadaşınız deli değildir*”<sup>9</sup> ayetini, Kur’an bütünlüğü ve nüzul bağlamını dikkate almadan, Hz. Peygamberin kendisinden sonra Hz. Ali’yi imamete tayin etme hususunda ne yaptığını kesin olarak bildiği, şeklinde tefsir etmiştir. Aynı anlayışla “*O halde nereye gidiyorsunuzuz?*”<sup>10</sup> ayetinde kastedilenlerin Hz. Ali’nin velayetini kabul etmeyip ondan kaçan kimseler olduğunu belirtmiştir. Kummi’ye göre “*O herkes ve sizden doğru yola gitmek isteyen kimseler için bir öğüttür*”<sup>11</sup> ayetleri de Kur’an’ın, Allah’ın imamet konusunda Hz. Ali ve ondan sonra gelen imamlara itaat konusunda kendilerinden söz aldığı kimseler için bir öğüt olduğunu vurgulamaktadır.<sup>12</sup> Yorumlardan anlaşıldığı üzere müfessir mezhebi görüşlerini destekleyebilmek için ayetleri nüzul döneminden sonra ortaya çıkan velayet ve imamet kavramlarını yükleyerek tefsir etmiştir. Dolayısıyla ayetlere iç ve dış bağlamlarından kopartılıp, nüzul döneminde geçerli olmayan anlam veya kavramlar yüklenerek yorumlanması kronolojiyi ihmal eden anakronik bir yaklaşımdır.

Aynı şekilde sûfî müfessirlerden Tüsteri de “*İyi bilin ki, Allah’ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*”<sup>13</sup> ayetinde geçen Allah’ın dostları (الله اولیاء) ifadesiyle ilgili yorumunda anakronizme düşmüştür. Tüsteri yorumunda Allah’ın emirlerine uygun bir hayat sürerek rızasını kazanmaya çalışan ve görüldüklerinde Allah’ı hatırlatan mü’minleri evliyaullah olarak tanımlamıştır. Ancak yorumunun devamında bu kimselerin de kendi aralarında nefsi mücâhedelerine göre “abdal” ve ondan daha üstün olan “evtâd” gibi makamlara sahip olduklarından bahsetmiştir.<sup>14</sup> Bu yaklaşımı Tüsteri’nin ayette geçen “evliya” kelimesini, hicri üçüncü asırdan sonra tasavvuf ilmi içerisinde kazandığı ıstılahi anlamı doğrultusunda yorumladığını göstermektedir. Kelimenin, nüzul döneminden sonra ortaya çıkan farklı anlamlarla tanımlanmaya çalışılması ise kronolojik değişimi dikkate almayan anakronik bir yorumdur.

9 et-Tekvîr 81/22.

10 et-Tekvîr 81/26.

11 et-Tekvîr 81/27-28.

12 Muhammed b. Hasan el-Kummî, *Tefsîru’l-Kummî* (Kum: Müessesetu Dari’l-Kitab, 1983), 2/408.

13 Yûnus 10/62.

14 Sehl et-Tüsterî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm* (Kahire: Daru’l Haram li’t-Tûras, 2004), 163-164.

Kronolojilerinin bilinmesi ayetlerin nesnel anlamının tespit edilmesine yardımcı olan önemli bir kıstastır. İlk dönemlerden itibaren tefsirlerde, nüzul sebepleri, zamanları ve mekanlarına dair bilgilerin kullanılması da bunu ispatlamaktadır. Ancak her ayet veya surenin nüzul zamanı ve mekânı kesin olarak belirlenememiştir. Gerek nüzul zamanı ve mekânıyla ilgili rivayetlerin farklılığı gerekse bu rivayetlerin değerlendirilmesinde kişilerin öznelliğinin ön planda olması kesin bir nüzul kronolojisinden bahsedebilmeyi imkânsız hale getirmiştir. Ayet ve surelerin kesinlik arz eden bir nüzul kronolojisinin olmaması anakronizm açısından son derece önem arz etmektedir. Zira nüzul zamanı ve mekânıyla ilgili farklı rivayetler bulunan ayetler hakkında yapılan bazı yorumların üzerinde ittifak edilen kronolojik veriler bulunmadığı için anakronik olduğunun iddia edilmesi mümkün değildir.

## 2. Bağlamı Tamamen İhmal Eden Yorumlar

Bağlam, “bir göstergenin birlikte bulunduğu göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütünü ifade etmektedir.<sup>15</sup> Başka bir ifadeyle, bir eylemle ilgili bilgilerimizi ve tavırlarımızı etkileyen ön kabuller, bakış açıları, anlam veya düşünceler toplamıdır.<sup>16</sup> Bağlamın anlamı belirleyen somut ve soyut unsurların tamamını içermesi, bir kelimenin kullanıldığı cümleden çok daha fazlası olduğunu göstermektedir.<sup>17</sup> Zira kelimelerin anlamları, bulundukları bağlamda ortaya çıkmakta ve bağlamdaki diğer öğelerle ilişkilendirildiğinde netleşmektedir.<sup>18</sup> Öte yandan anlamların zaman içerisinde, ortaya çıktıkları bağlamları değiştirebilmesi de mümkündür.

Bağlam, iç ve dış bağlam olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. Dilsel bağlam olarak da ifade edilen iç bağlam; bir dilin anlamını ve değerini ortaya koyan birimlerin tamamıdır.<sup>19</sup> Kur'an'ın iç bağlamı denildiğinde ayet ve sureler arasındaki dilsel ve konusal münasebatın Kur'an bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi anlaşılmaktadır. Bunun için ayetlerin mutlak-mukayyed, umum-husus, mücmel-mübeyyen ve hakikat-mecaz gibi üslup özelliklerinin, lafızlarının manaya delalet şekillerinin, kelimelerinin çokanlamlılığı yanında ayet ve sureler arasındaki münasebatın bilinmesi gerekmektedir. Kelimelerin çok anlamlılık özelliği, iç bağlamın nesnel anlama ulaşmadaki önemini ortaya koyan kayda değer hususlardan birisidir. Zira bu özellik ayetteki murad-ı ilahinin muhatabın anladığı anlamdan başka bir anlam olabilmesini mümkün kılmaktadır. Dini metinlerde çok anlamlı kelimelerin, kullanıldıkları bağlamda aynı anda bir veya birden fazla anlamı ifade edip edemeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.<sup>20</sup> Çok anlamlı bir kelime, tek başına olduğunda içerdiği anlamların hepsini taşımaktadır. Cümle içerisinde kullanıldığında ise bu özelliğini kaybederek sadece kullanıcının murad ettiği anlamı ifade etmeye başlamaktadır. Bu durumda çok anlamlılık kullanıcı açısından ortadan kalkmış olsa da muhatap açısından devam et-

15 Doğan Aksan, *Anlambilim* (Ankara: Engin Yayınevi, 2006), 75.

16 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), “bağlam” 195.

17 John C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 136.

18 H.P Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 41.

19 Berke Vardar vd., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007), “bağlam” 31.

20 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/223-225; Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1972), 2/207-208.



mektedir. Hal böyleyken kelimenin aynı bağlamda sahip olduğu manaların hepsini ifade edebileceğinin savunulması muhatabın kelimeye istediği anlamları yükleyebilmesine, her bağlamda aynı anlamı verebilmesine ve anakronik yorumlamalara sebebiyet verebilecektir. Dolayısıyla anakronik yorumların önüne geçilebilmesi için kelimenin bulunduğu bağlam itibarıyla hangi anlamı ifade ettiğine delalet eden ve bunları destekleyen karinelerin dikkate alınması bir zorunluluktur.

Mütekellimin niyetinin sorulup öğrenilemediği ilahi metinlerde çok anlamlı kelimelerin kullanılmış olması muhataba geniş bir yorum alanı oluşturmakla birlikte her istediği anlamı tercih etme özgürlüğü vermemektedir. Örneğin çokanlamlı bir kelime olan fesat (الفساد), Kur'an'da asıl anlamı olan bozulmak, itidalden uzaklaşıp düzen ve dengenin bozulması<sup>21</sup> dışında, ma'siyet,<sup>22</sup> helak,<sup>23</sup> yağmur ve ekin kıtlığı,<sup>24</sup> öldürmek,<sup>25</sup> sihir, sihirbaz<sup>26</sup> gibi anlamlarda kullanılmıştır.<sup>27</sup> Dolayısıyla kelimenin sahip olduğu literal anlamlardan hangisini ifade ettiği bulunduğu bağlam dikkate alınarak belirlenmelidir. Ayetin iç ve dış bağlamının tamamen ihmal edilmesi veya kelimeye her bağlamda aynı anlamın verilmesi anakronik yorumlara yol açacaktır.

Dış bağlam ise genel bir ifadeyle toplumsal, kültürel, politik, ekonomik vb. dil dışı unsurların tamamını kapsamaktadır.<sup>28</sup> Mütekellimin niyetinin kendisine sorularak öğrenilemediği ilahi metinlerde sözün anlamı bağlam sayesinde anlaşılabilir. Ayetlerin dış bağlamını oluşturan unsurlar arasında esbab-ı nüzul ve mekki-medeni ilimleri öne çıkmaktadır. Ayet ve surelerin inmelerine vesile olan olay veya sorular<sup>30</sup> şeklinde tarif edilebilen esbab-ı nüzul ile nüzul zamanı, mekânı ve muhataplar hakkında bilgiler veren mekki-medeni ilmi,<sup>31</sup> ayetlerin mana ve maksatlarının doğru bir şekilde anlaşılmasına yadsınamayacak katkılar sağlamıştır. Zira nüzul sebeplerinin doğruluğu ve mekki-medeni ayrımının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için ayetlerle ilgili rivayetlerin, üslup özelliklerinin, aralarındaki münasebatın yanı sıra Hz. Peygamberin sireti ve yaşadığı çevrenin bilinmesi bir zorunluluktur.<sup>32</sup> Ancak belli bir sebebe binaen inen ayet sayısının çok az olması,<sup>33</sup> bazı ayetler hakkında birden fazla nüzul sebebi nakledilmesi, bazı rivayetlerin tarihsel gerçeklere aykırı olması, rivayetler arasında yapılan tercihte kişilerin öznelliğinin belirleyici olması, her ayete bir nüzul sebebi aranması ve ayetlerin manalarının nüzul sebepleriyle sınırlandırılması gibi

21 Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hendavi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), "fsd" 3/321; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf* (Tahran: Mektebetü'l-İlmiyye, ty), "fsd" 2/695. Ayetler için bk: el-Bakara 2/205; en-Neml 27/34.

22 el-Bakara 2/11.

23 el-İsrâ 17/4; el-Enbiyâ 21/22.

24 er-Rûm 30/41.

25 el-A'râf 7/127; el-Mü'min 40/26.

26 Yûnus 10/81.

27 Mukatil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir fi'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2011), 31-33.

28 Vardar vd., "bağlam" 31.

29 Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Tıbyan Yayınları, 1995), 22.

30 Muhammed Abdülâzîm ez-Zürkanî, *Menâhilü'l-irfân* (Kahire: Matbaatü İsa el-Babî el-Halebî, ts.), 1/106.

31 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/187; Kâfiyeci, *et-Teyisîr fi kavâidi ilmi't-tefsîr*, thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehbî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1998), 45-46.

32 Muhammed İzzet Derveze, *Tefsîru'l-hadîs* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2000), 1/125-127, 144-147.

33 Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Itkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r- Risale, 2008), 71.

olumsuzluklar anakronik yorumlara kapı aralamıştır. Öte yandan Hz. Peygamberin ayet ve sureleri nüzul sırasına göre tertip etmemesi, mekki kabul edilen surelerde medeni, medeni kabul edilen surelerde mekki ayetlerin olması, ayetlerin nüzul zamanı, yeri ve muhataplarıyla ilgili farklı rivayetlerin olması mekki-medeni ayrımının da anakronizm açısından her zaman kesin ve bağlayıcı sonuçlar ortaya koyamayacağını göstermektedir.

Sebeb-i nüzul konusuyla ilgili olarak “*Ne peygambere ne de iman edenlere akraba bile olsalar cehennemlik oldukları açıkça belli olduktan sonra müşriklerin affedilmelerini dilemek yaraşır.*”<sup>34</sup> ayeti incelenebilir. Ayetinin nüzul sebebine dair farklı rivayetler nakledilmiştir. İlk rivayete göre ayet Hz. Peygamberin, ölüm döşeğinde olan amcası Ebu Talip’i imana davet etmesi ve kabul etmeyince, nehy olunmadığı sürece kendisi için istiğfarda bulunacağını söylemesi üzerine nazil olmuştur. İkinci rivayete göre Hz. Ali, ölen müşrik anne-babası için af dileyen birisini görmüş, bunu yapmasının doğru olmadığını söylemiş ancak adam, Hz. İbrahim’in de böyle yaptığını belirtince konu Hz. Peygambere iletilmiştir. Bunun üzerine müşrik olarak ölenler için af dilemeyi yasaklayan bu ayet indirilmiştir. Nüzul sebebi olarak nakledilen üçüncü rivayete göre ayet, Hz. Peygamberin, annesinin kabrini ziyaretinde onun bağışlanmasını dilemesi üzerine nazil olmuştur.<sup>35</sup> Ayrıca ayetin Müslümanlardan müşrik olarak ölen ebeveynleri hakkında istiğfar dileyen bir grup hakkında ve Hz. Peygamberin münafıklar hakkında “yetmiş kereden fazla af dileyeceğim” demesi üzerine indirildiğine dair rivayetler de vardır.<sup>36</sup>

Ayetin anlaşılması noktasında önemli bilgiler veren bu rivayetler farklı yönleriyle değerlendirilebilir. Ancak konumuzla ilgili olarak şu hususlar dikkat çekmektedir: Her şeyden önce Tevbe suresinin mekki mi medeni mi olduğu tartışmalı bir konudur. Çoğunluk surenin tamamının Medine’de<sup>37</sup> bazıları son iki ayeti hariç Medine’de<sup>38</sup> bazıları ise 9/113. ayetin hem Mekke hem de Medine’de olmak üzere iki defa nazil olduğunu söylemektedir.<sup>39</sup> Bu bağlamda surenin tamamının medeni olduğu kabul edilirse, ayetin Ebu Talip hakkında indirildiğini bildiren rivayet ve ona göre yapılan yorumlar anakronik olur. Sadece 9/113. ayetin mekki olduğu kabul edilirse, medenî olduğunu bildiren rivayetler anakroniktir. Ayetin nüzul sebebi Hz. Peygamberin annesi için af dilemesi ise Hz. Peygamberin uyarıldığı halde amcası için de af dilemesi aynı hatayı ikinci defa yapması demektir. Kur’an bütünlüğü ve risalet görevi itibarıyla Hz. Peygamberin bunu yapmayacak olması ise nüzul sebebi olarak nakledilen rivayetin doğruluğunu tartışmalı hale getirmektedir. Ayrıca rivayetler ve sıhhatleriyle ilgili sorgulanması gereken pek çok husus zikredilebilir. Ancak belirtilen hususlar, nüzul sebeplerinin her zaman sağlam kronolojik veriler sunmadıklarını ve ayetler hakkında yapılan yorumların anakronik olup olmadığını belirlemede kıstas olarak kullanılamayacaklarını göstermek için yeterlidir.

34 et-Tevbe 9/113.

35 Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 12/19-23; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, thk. Mecdi Basellum (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005), 5/492; Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame (Riyad: Dâru Tayyibe, 1999), 4/221-222.

36 el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 3/90.

37 Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 5/5; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-azîm*, 4/101.

38 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru’l- Fikr, 1981), 15/223.

39 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/31.

Mukatil b. Süleyman'ın “İnsanlar, “inandık” demekle hiç imtihan edilmeden, bırakılacaklarını mı zannediyorlar?”<sup>40</sup> ayetiyle ilgili yorumu ise mekki-medeni ayırımının da yorumların anakronik olup olmadığını belirlemede kesin bir kriter olamayacağını gösteren güzel bir örnektir. Mukatil, hicret esnasında Mekke ile Medine arasında bir yerde indirilen Ankebût suresinin mekki, bahsedilen ayetin ise Bedir savaşında Mihca b. Abdullah'ın şehit edilmesiyle ilgili yani medeni olduğunu söylemektedir.<sup>41</sup> Ancak Ankebût suresinin, Medine'de, ilk on ayetinin Medine'de diğer ayetlerinin Mekke'de, tam aksine ilk on ayetinin Mekke'de diğerlerinin ise Medine'de indirildiğini bildiren farklı rivayetler de vardır.<sup>42</sup> Dolayısıyla sure mekki ise Mukatil'in, ayetin Mihca b. Abdullah'ın şehit edilmesiyle ilgili olduğuna dair yorumu, Bedir savaşının Medine'de yapılmış olması hasebiyle anakronik bir yorumdur. Öte yandan surenin ilk on ayeti veya tamamının Medine'de indirildiği kabul edilirse anakronik bir yorum değildir. Görüldüğü gibi, kesinlik arz eden kronolojik veriler olmaması nüzul zamanı veya mekanıyla ilgili farklı yorumlardan birisinin anakronik olduğunu söylemeye engel teşkil etmektedir.

Bağlam anlamının ortaya çıkmasına olduğu kadar neyin, nerede, ne zaman, kime, niçin ve nasıl söylendiği gibi soruları cevaplandırarak doğru anlamın belirlenmesine de katkılar sunmaktadır. Kelimelerin hangi anlamda kullanıldıklarını netleştirmek, yer ve zaman hakkında bilgi vermek ve anlamı kuşatan dil dışı faktörleri göstermek bu katkılardan bazılarıdır. Kelimelerin sadece literal anlamlarının bilinmesi her zaman nesnel anlama ulaşabilmek için yeterli olmadığından bağlam bir sonraki aşamada sağladığı harici verilerle muhataplara, ulaşılan anlamın doğruluğunu da test edilebilme fırsatı vermektedir. Bağlamı oluşturan unsurların birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan bir özelliğe sahip olması<sup>43</sup> bağlamın içerdiği objektif veriler tarafından onaylanan anlamın nesnel anlam olmaya daha yakın olduğunu göstermektedir. Ancak bağlamı oluşturan unsurlardan hangilerinin, niçin ve nasıl kullanılacağına, kişilerin, öznellikleri doğrultusunda karar vermesi, farklı yorumların sayısını ve anakronizme düşme ihtimalini artırmaktadır. Nitekim sahabiler de aynı bağlamda bulunmaları ve aynı dili konuşmalarına rağmen zekâ seviyeleri, ilmi birikimleri, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları birbirinden farklı olduğu için ayetleri farklı şekillerde anlamış ve yorumlamışlardır.<sup>44</sup> Bu durum bağlamdan, subjektif yaklaşımlarla elde edilen sonuçların kesin, bağlayıcı ve anakronizmden hali olduklarını iddia etmeyi zorlaştırmaktadır.

Herhangi bir olay veya olgunun bulunduğu bağlamdan kopartılarak anlaşılmaya çalışılması, onu anakronik yorumlamalara açık hale getirmekte ve bu minvalde yapılan yorumlar da bağlam dışı kabul edilmektedir. Bağlam dışı olmak, yorumun kabul edilmemesine yol açan olumsuz bir özelliktir. Bir yorumun bağlam dışı veya anakronik olarak nitelendirilebilmesi için her şeyden önce bağlamla neyin kastedildiği netleştirilmelidir. Anlama ve yorumlama faaliyetlerinde bazen dilsel bazen de dil dışı öğeleri ön plana çıkartılmış olsa da bağlam dilsel ve dil dışı unsurların tamamını içine alan bir bütündür. Daha kapsamlı ve doğru olduğunu kabul ettiğimiz bu görüş doğrultusunda, bağlamı oluşturan unsurların tamamını

40 el-Ankebût 29/2.

41 Mukatil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, thk. Abdullah Mahmut Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2002), 3/371-372.

42 Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 25/26; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/305.

43 Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, 82-83.

44 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 2000), 1/29.

ihmal eden, olgusal, dilsel ve yaklaşımsal yanlışlar içeren, anakronik verilerle desteklenen, bağlama veya bağlamı oluşturan öğelerden birisine aykırı sonuçlar ortaya koyan yorumlar, bağlam dışı ve anakronik kabul edilebilir. Dolayısıyla bağlamın bir kısmını dikkate alan ancak diğer öğelere aykırı sonuçlar ortaya koymayan yorumlar eksik veya hatalı olsalar dahi anakronik değildir. Bir yorumun eksik veya yanlış olması da her halükârda reddedilmesi gereken anakronik bir yorum olduğu anlamına gelmemektedir. “...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu...”<sup>45</sup> ayetinin ilim öğrenmek veya eğitim öğretimi ilişkilendirilerek yorumlanması konumuzla ilgili güncel bir örnek olarak ele alınabilir. Ayette geçen alime (علم) kelimesi sözlükte, bilmek, farkına varmak, anlamak, ayırt etmek ve kuşatmak manasına gelmektedir.<sup>46</sup> Ayet, bağlamında okunduğunda sadece ihtiyaç anında değil, her zaman Allah’ı bilmeyi ve tanımayı yani ma’rifetullah’ı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Müfessirler de bilenler (يعلمون) ifadesiyle, Rabb’inin nimetlerini bilen, O’na itaat eden, isyan etmekten ve azabından sakınan kimselerin<sup>47</sup> veya ilmiyle amel eden din alimlerinin;<sup>48</sup> bilmeyenler (لايعلمون) ifadesiyle ise bunların aksini yapanların kastedildiğini belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi ayetin, bağlamı itibarıyla ilim öğrenmekle veya eğitim öğretimi doğrudan bir bağlantısı yoktur. Alime (علم) fiili lafzi anlamı üzere yorumlanmış ve ifade ettiği anlamlardan birisi tercih edilerek ilim öğrenmekle ilişkilendirilmiştir. Buna göre ayetin bağlamı dikkate alındığında, ilim öğrenmekle ilişkilendirilmesi uzak veya eksik bir yorum olarak kabul edilebilir. Ancak bu yorum, kelimenin ifade ettiği manalardan birisine, bağlamın diğer öğelerine ve Kur’an bütünlüğüne uygun olduğu için anakronik değildir.<sup>49</sup>

Kur’an’ı anlamak, sadece metnini değil aynı zamanda o metni şekillendiren dönemin sosyal, siyasi ve kültürel şartlarını da anlamayı zorunlu kılan bir eylemdir. Zira ayetlerin, nüzul bağlamı göz ardı edilerek sonraki dönemlere ait kavramlar, düşünceler veya değerler üzerinden yorumlanması anakronizme yol açan sebeplerin başında gelmektedir. Ayetlerin şimdinin kavram ve değerleri hâkim kılınarak anlaşılması ise asıl hükümlerini ikinci plana atabilmekte veya atıl duruma düşürebilmektedir. Örneğin, “Onlar ...işlerini aralarında danışma/şura ile yürütenlerdir...”<sup>50</sup> ve “...Yönetimle ilgili konularda onlara danış...”<sup>51</sup> ayetlerinde bahsedilen şura’nın (شورى), İslam öncesi dönemde var olan demokratik bir Arap geleneği olduğu söylenerek, günümüzde uygulandığı şekliyle demokrasi rejimine delil olarak kullanılması<sup>52</sup> yukarıda bahsedilen sakıncalı tavrın anakronik bir sonucudur. Müslümanlara farz kılınan zekâtın maddi ve manevi gerekçeleri dikkate alınmadan günümüz uygulamaları bağlam yapılarak çağdaş vergi sistemleri; nüzul döneminde kadınlara sağlanan hakların feminist yaklaşımlar; ayetlerdeki faiz yasağı ve borçlanma hükümlerinin modern ekonomik sistemler doğrultusunda anlaşılmaya çalışılması da aynı tarzda anakronik yorumlar ortaya koyacaktır. Bu minvalde tarihsel, sosyal, ekonomik, siyasi vb. özellikleriyle nüzul bağlamı ve

45 ez-Zümer 39/9.

46 Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, “alm” 3/221; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadir, 1993), “alm” 12/416-420.

47 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/177-178; Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 8/665; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/250.

48 Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekavil fi vücûhi't-te'vil* (Kudüs: Neşru'l-Belağa, 1993), 4/117.

49 Aynı değerlendirmeye “*Yaratan Rabbinin adıyla oku.*” (el-Alâk 96/1) ayetinde geçen “oku” (أقرأ) emrinin eğitim öğretimi ilişkilendirilmesine dair yorumlar için de yapılabilir.

50 eş-Şûrâ 42/38.

51 Âl-i İmrân 3/159.

52 Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 109-110.

bu bağlamda bulunan sahabenin ayetlerden anladıklarının bilinmesi, anakronik yorumları önleme adına son derece önemlidir.

Bir olay veya olgunun anlaşılması ve yorumlanmasında gerçekleştiği dönemin dikkate alınmaması veya şimdinin geçmişe hâkim kılınarak anlaşılması gibi belli bir dönemin mutlaklaştırılması veya geçmişin şimdiye hâkim kılınarak anlaşılmasının da anakronik sonuçlar doğuran bir yaklaşım olduğu unutulmamalıdır.

### 3. Mütakelliminin Niyetine Aykırı Yorumlar

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan dili, onu kullanan özne ve iradesinden ayrı düşünmek doğru değildir. Zaten bir lafzın dille ifade edildiğinde kelam adını alması, mütakellimin kendisine yüklemiş olduğu anlamı da ifade ettiğini göstermektedir.<sup>53</sup> Mütakellimin niyetinin bilinmesi, tefsirin sınırları, doğruluğu, ayetlerin evrenselliği, lafız-mana ilişkisinin ve yaşanan döneme uygunluğunun ortaya konulması başta olmak üzere birçok hususta belirleyici bir role sahiptir. Zira niyetin doğru anlaşılması, metni hem tarihsel hem de evrensel bağlamda doğru yorumlamaya, metnin mesajını bugüne taşımaya ve yanlış anlamalardan kaçınmaya yardımcı olmaktadır.

Bir metnin anlamı, metnin kendisi, yazarı ve muhatabı arasındaki iletişim çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, metni kurgulayan mütakellimin niyetinin ve belli bir mesajı ifade edebilmek için kullanılan kelimelerin anlamının bilinmesi nesnel anlama ulaşabilmeyi amaçlayan muhataba yol göstermektedir. Öyle ki muhatabın mütakellime dair bilgileri, metne yaklaşımını, beklentileri ve usullerini doğrudan etkilemektedir.

Yazarı belli ve hayatta olan beşerî metinlerde niyetin bilinmesi/öğrenilmesi mümkündür. Ancak belli bir dönemde ve belli muhataplara gönderilen ilahi metinler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira ilahi metinlerde, mütakellim ile muhataplar arasındaki ontolojik farklılık niyetin kesin olarak bilinmesini engellemektedir. Dolayısıyla muhatap ilahi kelimadaki muradı, akli ve nakli karinelere dayanarak tespit etmeye çalışmaktadır. “Biz her peygamberi ancak kendi halkının diliyle gönderdik...”<sup>54</sup> ayetinde de vurgulandığı üzere ilahi mesajların gönderildikleri toplumun dilini kullanması, mütakellimin niyetinin ancak muhatapların bilgi birikimleri doğrultusunda idrak edilebileceği düşüncesini desteklemektedir. Öte yandan mütakellimin muradının kesin olarak bilinmemesi, muhatapların yaptıkları her yorumun nesnelliliğini iddia edebilme imkanlarını ellerinden almakta ve onlara nesnel anlamı tespit çabalarında acizyetlerini görme fırsatı sunmaktadır.

Başlangıçta sözlü bir hitap olan ve Hz. Peygamberin açıklamalarıyla kolaylıkla anlaşılabilen Kur'an, onun vefatıyla muhataplarının karşısında yazılı bir metin olarak kalmıştır. Böylece muhatapların birikimleri ve bulunulan bağlama ait birtakım düşüncelerle yorumlanarak mütakellimin asıl niyetinden farklı şeyler de ifade etmeye başlamıştır.<sup>55</sup> Muhatapların, metni, bazı yönlerini ihmal ederek kendi değerleri doğrultusunda anlamaya çalışmaları ise belli ölçüde nesnel anlamdan uzaklaşmaları ve anakronizme düşme ihtimallerini

53 Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, 80.

54 İbrâhîm 14/4.

55 Hans George Gadamer, *Truth and Method* (New York: Continuum, 2004), 294; Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 12-14, 36.

artırmıştır.<sup>56</sup> Öyle ki işari, bilimsel ve özellikle mezhebi tefsirlerde farklı amaçlarla yapılan pek çok yorum, murad-ı ilahinin önüne geçebilmiştir. Şii müfessirlerden birisi olan Kummi'nin "... Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanetlenmiş ağacı sadece insanları sınamak için bir vesilesi kıldık..."<sup>57</sup> ayetinde geçen lanetlenmiş ağaç (الملعونۃ الشجرة) ifadesiyle kastedilenlerin, kendilerine muhalif olan Ümeyyeoğulları olduğunu söylemesi bu durumun küçük bir örneğidir.<sup>58</sup> Zemahşeri de "...Hiç kimsenin başkası adına bir şey ödeyemeyeceği ve hiç kimseden herhangi bir şefaât kabul edilmeyeceği o günden sakının..."<sup>59</sup> ayetini, mezhebinin tevhid, adalet, el menzile beyne'l- menzileteyn, el-va'd ve'l-vaid gibi ilkelerine ters düştüğü için ahirette günahkarlara şefaatin olmadığı şeklinde yorumlamıştır.<sup>60</sup> Sonraki dönemlerde ortaya çıkan modern veya post modern yaklaşımlarda da metnin, mütekellimin niyetinden ziyade muhatap ve metin arasındaki dinamikler ön plana alınarak anlaşılma ve yorumlanmaya çalışılması, ayetlerin, iç ve dış bağlamlarından kopartılarak anakronik yorumlamalara maruz kalmalarına neden olmuştur.

Farklı yorumlamalara müsait olmaları, ilahi metinlerde kasd-ı mütekellimle metnin ifade ettiği anlam arasında bir farklılık olduğu anlamına gelmemektedir. Zira mütekellimin muradını uygun bir biçimde ifade edemediğini veya eksik bir şekilde ifade ettiğini düşünmek muhaldir. Ayetlerin farklı şekillerde yorumlanabilmesi ise metnin dilinin mütekellimin niyetini mutlak anlamda ortaya koyamamasından kaynaklanan bir sonuçtur. Nitekim mütekellimin niyeti, muhkem ifadelerde daha açık olmasına rağmen müteşabih ifadelerde her zaman kolay bir şekilde anlaşılammaktadır. Ancak niyeti kesin olarak bilinemese de ayetler hakkında yapılan yorumların kasd-ı mütekellime uygun olması gerekir. Zaten yorum, metne bağlı kalarak mütekellimin niyetine ulaşmayı hedefleyen bir çabadır.<sup>61</sup> Bu çabada ayetlerde verilen mesajların genel çerçevesinden mütekellimin neleri kastetmemiş olabileceğinin anlaşılabilmesi, anakronik yorumların alanını daraltan ve muhatapı nesnel anlama yaklaştıran önemli bir faktördür. Ayrıca müteşabih ifadelerin muhkemler üzerine bina edilerek anlaşılma çalışması da bu gayeye hizmet eden bir yaklaşım tarzıdır. Örneğin "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir"<sup>62</sup> "...Onların kalpleri mühürlendi artık anlayamazlar"<sup>63</sup> ayetleri, Allah'ın, ayetlerini ve peygamberlerini inkar eden, verdikleri sözü tutmayan, nefsi arzularını ilah edinen, peygamberleri öldüren, kibirleri yüzünden hakka karşı çıkan inkarcıların kalplerini ve kulaklarını mühürlediğini ifade etmektedir.<sup>64</sup> Eğer ayetler bağlamlarından kopartılarak lafzi anlamları üzere anlaşılacak olursa, ilk bakışta Allah tarafından tercih hakları ellerinden alınan bu insanlara haksızlık yapıldığı düşünülebilir. Ancak Kur'an bütünlüğü içerisinde ele alındığında, bu yorumun, kalplerin ve kulakların kişilerin kendi yaptıkları yanlışlar sebebiyle mühürlendiğini bildiren ayetlerde<sup>65</sup> kastedilen murad-ı ilahiye aykırı olduğu kolayca anlaşılabilir. Cebriye mezhebinin de "kulların bütün fiillerini

56 Dücane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an* (İstanbul: Tıbyan Yayınları, 1995), 90.

57 el-İsrâ 17/60.

58 Muhammed b. Hasan el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî* (Kum: Müessesetu Dari'l-Kitab, 1983), 2/21.

59 el-Bakara 2/48.

60 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/136-137.

61 Yasin Aktay, "Kur'an Yorumlarının Hermenötik Bağlamı", *İslami Araştırmalar* 9/1-2-3-4 (1996), 82.

62 el-Bakara 2/7.

63 et-Tevbe 9/87.

64 Diğer ayetler için bk: el-A'râf 7/100-101; Yûnus 10/74; el-Câsiye 45/23.

65 Örnek ayetler için bk: en-Nisâ 4/155; Yûnus 10/74; el-Mutaffifin 83/14; en-Necm 53/39.

belirleyenin Allah olduğu ve insanların kendilerine yazılan kaderin dışına çıkamayacakları” şeklindeki ideolojisini desteklemek amacıyla bu ve benzeri ayetleri, insanın fiillerini seçme hakkı olmadığı şeklinde anlamlandırması, mütekellimin niyetini dikkate almayan, kelimelerin zahirinden anlaşılması mümkün olmakla birlikte Kur’an bütünlüğüne aykırı anakronik bir yorumdur.

Anlaşıldığı üzere mütekellimin niyetinin dikkate alınmaması, her şeyden önce temeline kronolojik hatalar barındıran ve ayetin dilsel özellikleri ya da bağlamını ihmal eden anakronik yorumlar yapılmasına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle bu özellikleri taşıyan anakronik yorumların mütekellimin niyetine aykırı olduğu söylenebilir.

#### 4. Dilsel Hatalar İçeren Yorumlar

Bir yorumu anakronik hale getiren hususlardan birisi de dilsel hatalardır. Toplumsal bir olgu olan dil, toplum ve toplumu oluşturan bireylerle karşılıklı etkileşim içerisinde.<sup>66</sup> Bu etkileşimin doğal bir sonucu olarak kelimeler zaman içerisinde anlam daralması, anlam kayması ve anlam genişlemesi gibi değişimlere maruz kalabilmektedir.<sup>67</sup>

Geçmişte meydana gelen herhangi bir olgunun farklı gerekçelerle, meydana geldiği dönemde geçerli olmayan kavramlarla veya kişilerin yaşadığı dönemin/şimdinin kavramlarıyla ifade edilmesi ve kelimelere ifade etmedikleri yeni anlamlar yüklenmesi dilsel anakronizme neden olmaktadır.<sup>68</sup> Kasıtlı veya kasıtsız olarak yapılan yanlışlıklar sebebiyle ayetlerin tefsirinde de bu tür hatalara sıkça rastlanmaktadır.

Bir metnin dilsel özellikleri, ne dediğini ve söylenme şeklinin bilinmesini sağlamaktadır. Anlamı açığa çıkarmaya çalışan muhatabın metinle olan ilk ilişkisi dil vasıtasıyla başlamaktadır. Bu ilişkide mütekellimin metni kurgulama ve muhatabın yorumlama şekli sonuca etki eden en önemli faktörlerdir. Kur’an açısından düşünüldüğünde Arap dilinin hakikat-mecaz, mutlak-mukayyed, zahir-batın vb. başlıklar altında incelenen kendine has yapısı, kullanımı tarzı ve mütekellimin niyetini tam olarak ifade etmedeki yetersizliği bazı zorluklarla birlikte muhataba farklı yorumlar yapabilme fırsatı vermektedir. Anlama sürecine dilsel özellikleri kullanarak başlayan muhatap da yaptığı yorumlarla hem mütekellim tarafından ortaya konulan metnin gerçekleştirilmesine hizmet etmekte<sup>69</sup> hem de karşılaştığı bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm aramaktadır.

İlk dönem tefsir çalışmalarında ayetlerdeki murad-ı ilahi öncelikle lafızlardan hareketle anlaşılmaya çalışılmış daha sonra lafızların anlamına delalet eden dış bağlama ait unsurlar da kullanılmaya başlanmıştır. Zira tefsirde esas olan lafızların mutlak delaletinden ziyade muhatabın kabiliyeti ölçüsünde lafızların delalet ettiği murad-ı ilahiyi tespit edebilmek<sup>70</sup> olduğu için lafız mana dengesinin bilinmesi hayati bir öneme sahiptir.<sup>71</sup> Bu yapılırken lafzın anlamını veya maksadını tahsis ve tayin edici bir üslup kullanılması; lafızla ona yüklenen

66 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 16-17.

67 Aksan, *Anlambilim*, 90-92.

68 Verbeeck, “Anachronism and rewriting of history: the South Africa case”, 184-185.

69 Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 150-151.

70 Kâfiyeci, *et-Teyşîr fî kavâidi ilmi’t-tefsîr*, 33.

71 Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Delâilü’l-icâz* (Kahire: Mektebetu’l-Hancı, 1989), 52.

mana arasında zaman, dil ve yaklaşım yönünden tutarsızlıkların bulunması anakronik yanlışları gündeme getirmektedir. Cenabizi'nin (ö. 1327/1909) "...Ancak şu ağaca yaklaşmayın..."<sup>72</sup> ayetinin tefsirinde, şecera (الشجرة) kelimesine "ilim ağacı" anlamını vermesi ve bu ilmin de sadece Hz. Peygambere, onun ehl-i beytinden olan Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'e verildiğini söylemesi zikredilen yaklaşımın somut bir örneğidir.<sup>73</sup> Ancak görebildiğimiz kadarıyla sözlüklerde şecera (الشجرة) kelimesinin ilim anlamında bir kullanımı söz konusu değildir.<sup>74</sup> Dolayısıyla ideolojik kaygılarla kelimeye ifade etmediği bir anlam yükleyen bu yorum anakroniktir.

Ayrıca "Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Her ikisinde de insanlar için büyük bir günah ve bazı faydalar vardır..."<sup>75</sup> ayetinde geçen meysir (ميسر) kelimesinin yorumu örnek verilebilir. İbn Acibe (ö. 1224/1809), ayetin devamında kendisinde günah olduğu belirtildiği halde (ميسر) kelimesini "şarabın verdiği manevi sarhoşlukla masıvayı terk ederek Allah'la zenginleşmek" şeklinde yorumlamıştır. Ona göre Allah insanda hak ile batılı birbirinden ayırabilmesi için bir nur/akıl yaratmıştır. Bu nur/akıl ise Allah katından, manevi nurlarla örtülüp ezeli mananın sırlarına şahit olduğunda manevi bir sarhoşluk yaşamaktadır. Bu sarhoşluk şarabın neden olduğu sarhoşluğa benzemektedir. Dolayısıyla meysir (ميسر) manevi sarhoşluk sayesinde kişinin masıvayı terk ederek Allah'la elde ettiği bir zenginliktir. İçkinin günahı avam için açıktır ancak onun hususi manalarını ancak arifler bilebilir.<sup>76</sup> Ancak meysir (ميسر) kelimesi sözlükte; oklarla oynanan bir çeşit kumar oyunu, kolay elde edilen kazanç anlamına gelmektedir.<sup>77</sup> Görüldüğü gibi İbn Acibe, farklı bir manaya hamledilmesini gerektirecek bir karine olmadığı halde kelimeyi işari bir yaklaşımla bağlamına ve lugavi anlamına aykırı bir şekilde yorumlamakla anakronizme düşmüştür.

Bunun yanında kelimelerin kullanıldığı iç ve dış bağlam, mecaz, teşbih veya temsil yönleri ihmal edilerek sadece lügat anlamlarına göre anamlandırılması da anakronik sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin, hamîm (حميم) kelimesi sözlükte, çok sıcak su, ter, dost, kara duman ve yer çok ısındığında yazın yağın yağmur gibi anlamlara gelmektedir.<sup>78</sup> Ayetlerde de kaynar su,<sup>79</sup> candan/samimi,<sup>80</sup> dost<sup>81</sup> ve kara duman<sup>82</sup> gibi anlamlarda kullanılmıştır. Dolayısıyla diğer anlamları ve bulunduğu bağlam dikkate alınmadan kelimeye her bağlamda dost anlamının verilmesi, dilsel açıdan anakronik bir hata olacaktır.

Bu tür hatalar ve anakronik yorumların önüne geçilebilmesi için ayetler, senkronik ve diyakronik okumalara tabi tutulmalıdır. Senkronik okumalar, dilin kendi öğeleri arasındaki

72 el-Bakara 2/35.

73 es-Sultân Muhammed el-Cenâbizî, *Beyânü's-saâde fi makâmâtî'l-ibâde* (Beyrut: Müessesetu'l-E'lemi, 1988), 1/81.

74 Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, "şcr" 2/307; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "şcr" 4/394-396.

75 el-Bakara 2/219.

76 Ahmed b. Muhammed el-Hasenî İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşi Raslan (Kahire: Hasan Abbas Zeki, 1999), 1/246-247.

77 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "ysr" 5/299; Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, "ysr" 2/1077.

78 Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, "hmm" 1/359-360; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "hmm" 1/155; Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, "hmm" 1/198-199.

79 el-En'âm 6/70; Yûnus 10/4; el-Hac 22/19; Muhammed 47/15.

80 eş-Şuarâ 26/101.

81 el-Mü'min 40/18.

82 el-Vâkıa 56/43.



ilişkiler çerçevesinde kelimelerin belli bir dönemdeki kullanımını; diyakronik okumalar ise dilin süreç içerisindeki gelişimi, değişimi ve bu süreçte dili etkileyen harici olguları ele almaktadır.<sup>83</sup> Ancak bir metnin veya kelimenin bu okumalardan sadece birisiyle ele alınması, anlamının sınırlandırılması ve keyfi yorumlar yapılmasına neden olabilir. Kur'an açısından düşünüldüğünde, anlamının sınırlandırılması, anakronik yorumlara fırsat vermesi yanında mesajlarının sadece nüzul dönemi ve nüzul dönemindeki muhataplara yönelik olduğu anlamına gelir. Bu ise Kur'an mesajlarının evrenselliğine aykırıdır. Dolayısıyla hem tarihsel gerçekliğe hem de metnin nesnel anlamına sadık kalabilmek ve anakronizme düşmemek için senkronik ve diyakronik okumalar birlikte yapılmalıdır.<sup>84</sup>

### 5. Uygun Olmayan Yaklaşımlarla Yapılan Yorumlar

Yaklaşımsal anakronizm, geçmişe ait olay, kavram, düşünce ve olguların şimdinin bakış açılarına göre değerlendirilmesi olarak tarif edilebilir.<sup>85</sup> İnsanlar, karşılaştıkları olguları bulundukları bağlam ve sahip oldukları paradigmalardan şekillendirdiği bakış açılarıyla farklı metotlar kullanarak anlamaya çalışmaktadır. Ancak dönemler arasında birçok alanda farklılıklar olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesi ve geçmişin şimdinin değerleri hakim kılınarak anlaşılmasına çalışılması, yaklaşımsal anakronizme yol açmaktadır.<sup>86</sup>

Anlam ve yorumlamada metodolojik sorunlardan birisi olan yaklaşımsal anakronizmin, tefsirde genel bir ifadeyle, nüzul bağlamı dikkate alınmadan bugüne ait kavramlar, düşünceler veya sorunların, ayetlerin anlaşılmasına yansıtılmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Âyetlerin, nüzul döneminde geçerli olmayan veya nüzul döneminin dil, kültür ve toplumsal yapısını dikkate almayan ideolojik bakış açılarına göre yorumlanması, asıl anlamlarını değiştirmek ve onları tarihsel gerçeklikle uyumsuz hale getirmek suretiyle anakronizme yol açmaktadır.

Geçmişteki fenomenleri şimdiye taşıyan ve dönemler arasında süreklilikler oluşturan anakronizm<sup>87</sup> sayesinde yaşanan dönem farklı formlarda anlamlandırılabilir. İnsanların karşılaştığı olguları şimdiden sıyrarak, tamamen objektif bir şekilde yorumlayabilme imkanının olmaması<sup>88</sup> geçmişin anlamlandırılmasında şimdinin değerlerinin belli ölçülerde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak bu zorunluluk öne sürülerek, yorumlardaki basit akıl sürçmeleri ve hataların her biri anakronizm olarak değerlendirilmemelidir. Zira yapılan hataların, anlaşılmasına çalışılan dönemde geçerli olmayan önerme ve yargılarla savunulmadığı sürece anakronizme dönüşmesi söz konusu değildir.<sup>90</sup>

83 Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 108-109; Cevizci, “eşzamanlılık” 645, “artzamanlılık” 154; Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod* (İstanbul: Sidre Yayınları, 2015), 416-421.

84 Hasan Yıldırım, *Tefsirde Anakronizm ve Sebepleri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 17-18.

85 Lorenz, *De constructie van het verleden*, 249.

86 John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 135.

87 Miriam Lay Brander, “Der Anachronismus als literatur- und kulturwissenschaftliche kategorie.”, *Anachronismen - Anachronismes - Anacronismi - Anacronismos*, ed. Cristina Albizu (Pisa: ETS, 2011), 26.

88 Giorgio Agamben, “Çağdaş Nedir?”, çev. Utku Özmkas, *Kampplatz Dergisi* 1/2 (2013), 101.

89 Sami Syrjamaki, *Sins of a Historian. Perspectives to the Problem of Anachronism*. (Finland: Tampere University, Doktora Tezi, 2011), 219.

90 Syrjamaki, *Sins of a Historian*, 23.

Bu bağlamda ortaya çıkan ve anakronik sonuçlar doğuran yaklaşımlardan birisi de geçmiş bugünün normlarına göre yorumlayan “şimdilik”tir. Tarihsel dönemlerin kendine has özelliklerini görmezden gelmesi; bugünün değerlerini geçmişte nelerin, hangi amaç ve yöntemlerle aranacağına, hangilerinin alınıp alınmayacağına karar verecek konuma yüklemesi, bu yaklaşımla yapılan yorumları anakronik hale getirmektedir. Hiç şüphesiz tefsirlerinde şimdinin değerlerinin kullanılması ayetlerin muhataplar tarafından daha kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Ancak ayetlerin nüzul bağlamından kopartılarak, yeni değerlerle inşa edilen yeni bir bağlamda anlaşılmaya çalışılması anakronik sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlardan birisi de mutaassıp bir tavırla yapılan yorumun mutlaklaştırılmasıdır.<sup>91</sup>

Geçmişin anlaşılması eyleminde anlama ve yorumlamayı anakronik kılan asıl faktör şimdinin değerlerinin ve bakış açılarının kullanılması değil, bu değerler ve bakış açılarının yanlış yöntemlerle geçmişe hakim kılınmasıdır.<sup>92</sup> Zira bu tavır bir yönüyle ayetlerin nüzul bağlamını ihmal etmekte bir yönüyle de şimdinin değerleri bağlamında yorumlayarak asıl anlamlarını çarpıtmaktadır. Ayetlerde geçen kölelik kavramının günümüz insan hakları açısından değerlendirilmesi, cihad kelimesinin uğradığı anlam değişimleri ve kullanıldığı bağlam ihmal edilerek, modern dönemde savaş ve terörle ilişkilendirilmesi bu tür anakronik yorumlar arasında sayılabilir.

Örneğin Abduh, yaşadığı döneme hâkim olan pozitivist anlayışın etkisiyle melekleri tabii kuvvetler şeklinde yorumlayarak aklileştirmeye çalışmıştır. “*Meleklerle, “Adem’e secde edin” dediğimizde İblis hariç hepsi hemen secde ettiler...*”<sup>93</sup> ayetinin tefsirinde meleklerin, canlıların yaratılması, bitkilerin büyümesi ve insanın korunması gibi işlerde görevlendirilmiş varlıklar olduğunu söylemiştir. Abduh’a göre, bitkilerin gelişimi ve kendilerine mahsus hayat Allah’ın tohuma üflediği özel bir ruhla gerçekleşmektedir. Aynı şey yaratılışlarında özel bir düzen olan insan ve hayvanlar için de geçerlidir. İşte bu ruh, melektir.<sup>94</sup>

Abduh, melekleri olduğu gibi “*Sonra bunun bir parçasıyla ölüye vurun” dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir...*”<sup>95</sup> ayetinde Hz. Musa’nın ölüyü diriltme mucizesini de İsrailoğullarının katilleri tespit edebilmek için yaptıkları geleneksel bir uygulama olduğunu söyleyerek mecaz ve temsil yoluyla rasyonelleştirmiştir.<sup>96</sup> Abduh, aynı tavrını “*Bir zamanlar dağı bir gölgelik gibi kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı...*”<sup>97</sup> ayetini “Allah dağı bir gölgelik gibi yerinden kaldırmaya kadirdir ancak burada gerçekleşen olay ‘yer sarsıntısı’dır.” şeklinde yorumlayarak tekrarlamıştır.<sup>98</sup>

Örneklerde görüldüğü gibi Abduh, yaşadığı döneme hâkim olan rasyonelleştirici/pozitivist bir düşüncenin etkisiyle dini olguları bağlamları dışına çıkartarak, tecrübenin verileri ve zihnin anlam sahasına indirgemeye çalışmıştır. Anlaşıldığı üzere nüzul döneminde ge-

91 Yıldırım, *Tefsirde Anakronizm ve Sebepleri*, 50.

92 Tosh, *Tarihin Peşinde*, 135.

93 el-Bakara 2/34.

94 Muhammed Abduh, *Tefsîrü'l-menâr* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 1/267.

95 el-Bakara 2/73.

96 Abduh, *Tefsîrü'l-menâr*, 1/350-351.

97 el-A'râf 7/171.

98 Abduh, *Tefsîrü'l-menâr*, 1/340.

çerli olmayan yaklaşımların ürünü olan ideolojik bakış açılarıyla olguları yeniden anlamlandıran bu tür yorumlar, yaklaşımsal açıdan anakroniktir.

### Sonuç

Anakronizm, ayetlerin tefsirinde kronolojik hatalarla nesnel anlamdan uzaklaşılmasına yol açan bir yaklaşımdır. Tarihlendirme hataları, şimdiliklik, bilgisizlik ve ideolojik yaklaşımlar anakronizme götüren başlıca sebepler arasında yer almaktadır. Yapılma şekilleri ve konuları farklı olsa da temelinde kronolojik hatalar bulunan dilsel veya metodolojik anlama, tanımlama ve yorumlamaların hepsi anakroniktir. Bir yorumun anakronik olup olmadığının tespit edilebilmesi için de yorumlanan konunun her şeyden önce kesinlik arz eden bir kronolojiye sahip olması gerekmektedir. Ancak ayet veya surelerin kesinlik arz eden bir nüzul kronolojisine sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla nüzul zamanı, mekânı ve sebepleri gibi birbirine zıt rivayetlerin bulunduğu konularda kronolojik hatalar barındıran her bir yorumun eksik veya yanlış olsa da anakronik olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira bir yorumun anakronik olması her zaman yanlış, yanlış olması da anakronik olduğu anlamına gelmemektedir. Ayetlerin tefsiri söz konusu olduğunda kronolojinin bilinmesine, iç ve dış bağlamın bilinmesi, mütekellimin niyeti ve ayetlerin yorumlanmasında kullanılan yaklaşımlar gibi temel kriterler de eklenmektedir.

Netice itibarıyla, konusu ve yapılış şekli ne olursa olsun temelinde kronolojik bir hata barındıran, bağlamın tamamını ihmal eden, bağlamsal öğelerden birisini diğerlerine aykırı bir şekilde kullanan, kelimelere veya kavramlara ifade etmedikleri anlamlar yükleyen, olayları veya olguları var oldukları dönemde geçerli olmayan yaklaşımlara ait değerleri hâkim kılarak ideolojik amaçlarla ve mütekellimin niyetine aykırı bir şekilde açıklamaya çalışan yorumlar, anakronik yorumlardır. Tefsir çalışmalarında anakronizmin engellenebilmesi için ayetlerin, nüzul bağlamı ve ilk muhatapların anladıkları esas alınarak, bütüncül bir yaklaşımla bağlama, dilsel analizlere ve tefsir usulü ilkelerine riayet edilerek yorumlanması son derece riayet edilmelidir.

### Kaynakça | References

- Abduh, Muhammed. *Tefsîrû'l-menâr*. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Agamben, Giorgio. "Çağdaş Nedir?" çev. Utku Özmkas. *Kampffplatz Dergisi* 1/2 (2013).
- Aksan, Doğan. *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi, 4. Baskı., 2006.
- Aktay, Yasin. "Kur'an Yorumlarının Hermenötik Bağlamı". *İslami Araştırmalar* 9/1-2-3-4 (1996).
- Cenâbizî, es-Sultan Muhammed. *Beyânü's-saâde fî makâmâtî'l-ibâde*. Beyrut: Müessesetu'l-E'lemi, 1988.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Condon, John C. *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı., 1998.
- Cündioğlu, Dücan. *Anlamanın Buharlaşması ve Kur'an*. İstanbul: Tibyan Yayınları, 1995.
- Cündioğlu, Dücan. *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Tibyan Yayınları, 1995.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Delâilü'l-icâz*. Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 1989.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Tefsîru'l-hadîs*. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2000.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Baskı., 1993.
- Gadamer, Hans George. *Truth and Method*. New York: Continuum, 2004.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamid Hendavi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed el-Haseni. *Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşi Raslan. Kahire: Hasan Abbas Zeki, 1999.
- İbn Atıyye, el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sami b. Muhammed es-Selame. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadir, 1993.
- Jardine, Nick. "Uses and Abuses of Anachronism in the History of the Sciences". *History of Science* 38/3 (2000), 251-270.
- Kâfiyeci. *et-Teysîr fî kavâidi ilmi't-tefsîr*. thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez- Zehebi. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1998.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu* 6/11 (Ocak 2013), 105-178.

- Kırca, Celal. “Kur’an’ı Anlama Sorunları ve Yöntemleri”. *Bilimname* 1 (2014).
- Knuuttila, Seppo. “Memory, Anachronism and Articulation”. *Trames* 12/3 (2008), 264-275.
- Kummî, Muhammed b. Hasan el-. *Tefsîru’l-Kummî*. Kum: Müessesetu Dari’l-Kitab, 1983.
- Lay Brander, Miriam. “Der Anachronismus als literatur- und kulturwissenschaftliche kategorie.” *Anachronismen - Anachronismes - Anacronismi - Anacronismos*. ed. Cristina Albizu. Pisa: ETS, 2011.
- Lorenz, Chris. *De constructie van het verleden*. Meppel: Boom, 1998.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*. thk. Mecdi Basellum. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005.
- Mautner, Thomas. *The Penguin Dictionary of Philosophy*. Londra: Penguin Reference, 2005.
- Mukatil b. Süleymân. *el-Vücûh ve’n-nezâ’ir fi’l-Kur’âni’l-azîm*. thk. Hatim Salih ed-Damin. Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, 2011.
- Mukatil b. Süleymân. *et-Tefsîrû’l-kebîr*. thk. Abdullah Mahmut Şehhate. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 2002.
- Mustafa vd., İbrahim. *Mu’cemû’l-vasît*. Tahran: Mektebetü’l- İlmiyye, ty.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu’l-gayb*. Beyrut: Dâru’l- Fikr, 1981.
- Rickman, H.P. *Anlama ve İnsan Bilimleri*. çev. Mehmet Dağ. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Rifat, Mehmet. *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Sa’lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Spoerhase, Carlos. “Presentism and Precursorship in Intellectual History”. *Culture, Theory & Critique* 49/1 (2008), 49-72.
- Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn. *el-İtkan fi ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Müessesetü’r- Risale, 2008.
- Syrjamaki, Sami. *Sins of a Historian. Perspectives to the Problem of Anachronism*. Finland: Tampere University, Doktora Tezi, 2011.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Tüsterî, Sehl et-. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*. Kahire: Daru’l Haram li’t-Türas, 2004.
- Vardar, Berke vd. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2. Baskı., 2007.
- Verbeeck, Georgi. “Anachronism and rewriting of history: the South Africa case”. *The Journal for Transdisciplinary Research in South Africa* 2/1 (2006), 184-185.

Yıldırım, Hasan. *Tefsirde Anakronizm ve Sebepleri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 2000.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî. *el-Keşşâf an hakaiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fî vücûhi't-te'vîl*. Kudüs: Neşru'l-Belağa, 1993.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1972.

Zürkanî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-irfân*. Kahire: Matbaatü İsa el-Babi el-Halebi, ts.